

ΜΕΡΟΣ 1

Εισαγωγή

Η οικονομική επιστήμη βρίσκεται παντού γύρω μας. Έχει να κάνει με τον τρόπο που η κοινωνία αντιμετωπίζει το πρόβλημα της σπανιότητας. Δεν μπορούμε να έχουμε όλα όσα θέλουμε, είτε αυτό είναι συνεχείς διακοπές είτε είναι απόλυτα καθαρός αέρας. Πρέπει να κάνουμε επιλογές. Η οικονομική επιστήμη μελετά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία κάνει αυτές τις επιλογές. Δεν σχετίζεται μόνο με εισοδήματα, τιμές και χρήμα. Μερικές φορές είναι λογικό να χρησιμοποιούμε τις αγορές, ενώ κάποιες άλλες φορές χρειαζόμαστε άλλες λύσεις. Η οικονομική ανάλυση μας βοηθά να αποφασίσουμε πότε να αφήσουμε τα πράγματα στα χέρια της αγοράς και πότε να την «παραμερίσουμε».

Το Κεφάλαιο 1 παρουσιάζει τα κεντρικά ζητήματα της σπανιότητας και της επιλογής, καθώς και την έκταση της κρατικής παρέμβασης σε αυτές τις αποφάσεις. Το Κεφάλαιο 2 κάνει μια επισκόπηση της οικονομικής συλλογιστικής, αναλύοντας το πώς η κατανόησή μας προάγεται με την αλληλεπίδραση θεωριών και ενδείξεων. Το Κεφάλαιο 3 παρουσιάζει τη λειτουργία των αγορών.

Περιεχόμενα

1. Η οικονομική επιστήμη και η οικονομία
2. Τα εργαλεία της οικονομικής ανάλυσης
3. Ζήτηση, προσφορά και η αγορά

Η οικονομική επιστήμη και η οικονομία

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΑΘΗΣΗΣ

Στο τέλος αυτού του κεφαλαίου θα πρέπει να είστε σε θέση να:

1. αντιληφθείτε ότι η οικονομική επιστήμη είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνίες λύνουν το πρόβλημα της σπανιότητας των πόρων
2. περιγράψετε τους τρόπους με τους οποίους κάθε κοινωνία αποφασίζει τι θα παραχθεί, πώς και για ποιον
3. αντιληφθείτε την έννοια του κόστους ευκαιρίας
4. αναγνωρίσετε τη διαφορά μεταξύ θετικής και κανονιστικής οικονομικής
5. ορίσετε τη μικροοικονομική και τη μακροοικονομική

Η οικονομική επιστήμη μελετά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες κάνουν επιλογές σε συνθήκες σπανιότητας.

Σπανιότητα σημαίνει ότι έχουμε περιορισμένους πόρους για να παράγουμε όλα τα αγαθά και τις υπηρεσίες που θα θέλαμε να έχουμε. Τα αγαθά είναι φυσικά εμπορεύματα, όπως το ασάλι ή οι φράουλες. Οι υπηρεσίες είναι δραστηριότητες, όπως το μασάζ ή οι ζωντανές συναυλίες, που καταναλώνονται ή προσφέρουν ευχαρίστηση μόνο κατά τη στιγμή που παράγονται.

Το κεντρικό οικονομικό πρόβλημα για μια κοινωνία είναι να επιτύχει συμβιβασμό των ουσιαστικά απεριόριστων επιθυμιών των ατόμων για αγαθά και υπηρεσίες με τη **σπανιότητα των διαθέσιμων πόρων** (εργασίας, μηχανημάτων και πρώτων υλών) με τους οποίους μπορούν να παραχθούν αυτά τα ζητούμενα αγαθά και οι υπηρεσίες.

Ένας **πόρος** είναι **σπάνιος** αν η ζήτησή του σε μηδενική τιμή θα υπερβεί την προσφορά.

Η **οικονομική επιστήμη** μελετά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία κάνει τις επιλογές κάτω από συνθήκες έλλειψης.

Τονίζοντας το ρόλο της κοινωνίας, ο ορισμός μας τοποθετεί την **οικονομική** στις κοινωνικές επιστήμες που μελετούν και ερμηνεύουν τις συμπεριφορές των ανθρώπων.

Εξαιτίας της σπανιότητας των πόρων, δεν μπορούμε να έχουμε όλα όσα επιθυμούμε. Επιλέγοντας να δαπανήσουμε περισσότερους πόρους για την κατασκευή ενός πολεμικού πλοίου, θα έχουμε λιγότερους πόρους διαθέσιμους για να χτίσουμε σχολεία ή νοσοκομεία. Έτσι, η κοινωνία αντιμετωπίζει ένα *δίλημμα* κάθε φορά που κάνει μια επιλογή. Τα τρία βασικά ερωτήματα που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία είναι: *Τι αγαθά και υπηρεσίες να παράγει, πώς να τα παράγει και για ποιον να τα παράγει*. Απαντώντας στα ερωτήματα τι θα παραχθεί, πώς και για ποιον, η οικονομική θεωρία εξηγεί με ποιον τρόπο κατανέμονται οι σπάνιοι πόροι μεταξύ ανταγωνιστικών χρήσεων.

Σε πολλές κοινωνίες, οι απαντήσεις στα πιο πάνω ερωτήματα είναι αποτέλεσμα ανεξάρτητων αποφάσεων πολλών διαφορετικών ατόμων και επιχειρήσεων. Τα άτομα αποφασίζουν πόσο θέλουν να εργαστούν, τι αγαθά και υπηρεσίες να αγοράσουν και σε ποιες ποσότητες. Οι επιχειρήσεις αποφασίζουν τι αγαθά και υπηρεσίες να παράγουν, σε ποιες ποσότητες και ποιους πόρους να χρησιμοποιήσουν στην παραγωγή. Κατανοητικά, οι αποφάσεις αυτές λαμβάνονται μέσα από τη λειτουργία της αγοράς. Η οικονομική μελετά με ποιον τρόπο τα άτομα και οι επιχειρήσεις παίρνουν τις αποφάσεις τους και πώς οι αποφάσεις αυτές συνδυάζονται στα πλαίσια των αγορών έτσι ώστε να προσδιοριστεί η κατανομή των πόρων στις διάφορες εναλλακτικές χρήσεις τους.

Δεν κατανέμονται όμως όλοι οι πόροι μέσω των αγορών. Για παράδειγμα, μπορεί όλοι να θέλουμε ένα καθαρό περιβάλλον, αλλά δεν υπάρχει αγορά για αυτό το αγαθό. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, το αποτέλεσμα της κατανομής των πόρων που προκύπτει από τις αγορές μπορεί να μην είναι αυτό που επιθυμεί η κοινωνία. Σε αυτές τις περιπτώσεις δημιουργείται περιθώριο κυβερνητικών παρεμβάσεων στις οικονομίες.

Παρόλο που η οικονομική θεωρία ασχολείται με την ανθρώπινη συμπεριφορά, την κατατάσσουμε στις επιστήμες. Αυτό αντανakλά τη μέθοδο της ανάλυσης, και όχι τη φύση του αντικειμένου το οποίο ερευνά. Οι οικονομολόγοι αναπτύσσουν θεωρίες για τη συμπεριφορά των ατόμων τις οποίες στη συνέχεια επιδιώκουν να επαληθεύσουν μέσα από πραγματικά στοιχεία. Στο Κεφάλαιο 2 εξετάζουμε τα αναλυτικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι καθώς και την έννοια με την οποία η προσέγγισή τους είναι επιστημονική. Αυτό δεν σημαίνει ότι η οικονομική αγνοεί την ανθρώπινη υπόσταση των ατόμων. Ακόμα, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η «καλή» οικονομική ανάλυση περιέχει κάποια στοιχεία τέχνης, αφού μόνο έχοντας μια αίσθηση του πώς πραγματικά συμπεριφέρονται οι άνθρωποι μπορούν οι οικονομολόγοι να επικεντρώσουν την ανάλυσή τους στα σωστά ζητήματα.

1.1 Πώς αντιμετωπίζουν οι οικονομολόγοι τις επιλογές

Πώς επιλέγουν οι κοινωνίες να καταναείμουν τους σπάνιους πόρους μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών χρήσεων; Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα, πρέπει να κατανοήσουμε πώς το κάθε μέλος της κοινωνίας, άτομο ή επιχείρηση, παίρνει τις οικονομικές του αποφάσεις.

Μια βασική υπόθεση της οικονομικής ανάλυσης είναι ότι τα άτομα συμπεριφέρονται *ορθολογικά* όταν αποφασίζουν για κάτι. Ένα ορθολογικό άτομο παίρνει υπόψη του όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες, έτσι ώστε να επιλέξει αυτό που εξυπηρετεί καλύτερα το συμφέρον του. Το ορθολογικό άτομο χρησιμοποιεί κάθε διαθέσιμη πληροφορία για να συγκρίνει τα οφέλη και τα κόστη που συνδέονται με κάθε απόφαση που θα λάβει. Ορθολογισμός στη λήψη μιας απόφασης σημαίνει ότι μια δραστηριότητα θα επιλεγεί μόνο αν τα οφέλη της είναι μεγαλύτερα από τα κόστη που συνεπάγεται.

Η ιδέα των ορθολογικών επιλογών μάς δίνει την απάντηση στις ερωτήσεις τι να παράγουμε, πώς να το παράγουμε και για ποιον. Θα πρέπει να παράγουμε κάτι εφόσον τα οφέλη από την παραγωγή είναι μεγαλύτερα από τα κόστη. Πρέπει να παράγουμε τα αγαθά αυτά με το ελάχιστο δυνατό κόστος και για εκείνα τα άτομα για τα οποία έχουν τη μεγαλύτερη αξία.

Τα οφέλη από μια συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι αυτό που κερδίζουμε πραγματοποιώντας τη. Σε πολλές περιπτώσεις, τα οφέλη μπορούν να μετρηθούν σε χρήμα, και είναι ακριβώς το χρηματικό ποσό που κερδίζουμε κάνοντας κάτι. Το όφελος που θα αποκομίσει ένας φοιτητής από την απόκτηση του πανεπιστημιακού του πτυχίου είναι η αύξηση στο εισόδημά του μετά την αποφοίτηση. Πάντως, σε πολλές περιπτώσεις, η μέτρηση του οφέλους μιας δραστηριότητας με χρηματικούς όρους δεν είναι προφανής. Για παράδειγμα, υποθέστε ότι θέλουμε να αποφασίσουμε αν θα παρακολουθήσουμε ή όχι την τελευταία ταινία *Spiderman*. Ποιο είναι το χρηματικό όφελος από την παρακολούθηση της ταινίας;

Ακόμα και όταν το όφελος δεν είναι άμεσα διαθέσιμο σε χρηματικές μονάδες, μπορούμε να του προσδώσουμε μια χρηματική αξία. Σύμφωνα με τους οικονομολόγους, το όφελος μιας δραστηριότητας ορίζεται ως η *προθυμία* να πληρώσει κάποιος για αυτή, και αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο χρηματικό ποσό που θα ήταν κάποιος διατεθειμένος να πληρώσει για αυτή τη δραστηριότητα. Αυτή είναι μια υποθετική αξία, συνήθως δεν αντιστοιχεί στο ποσό που πράγματι πληρώνει κάποιος. Στο παράδειγμα της ταινίας *Spiderman* μπορείτε να κάνετε στον εαυτό σας την υποθετική ερώτηση: «ποιο είναι το μεγαλύτερο ποσό που θα ήμουν πρόθυμος να πληρώσω προκειμένου να δω αυτή την ταινία;». Αν η απάντησή σας είναι, έστω, £25, τότε αυτή η αξία αντιπροσωπεύει το όφελός σας από την παρακολούθηση της ταινίας αυτής. Σημειώστε ότι διαφορετικά άτομα έχουν διαφορετική προθυμία να πληρώσουν για το ίδιο πράγμα. Ένας φανατικός θαυμαστής του *Spiderman* είναι πρόθυμος να πληρώσει περισσότερα χρήματα για να παρακολουθήσει τις ταινίες του σε σχέση με κάποιον που προτιμά τις ρομαντικές κωμωδίες.

Ας δούμε τώρα και τα κόστη μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας. Κανονικά, το κόστος μιας δραστηριότητας περιλαμβάνει το άμεσο κόστος, που είναι το χρηματικό ποσό που πρέπει να καταβάλουμε για να την πραγματοποιήσουμε, και το **κόστος ευκαιρίας**, που είναι η αξία της καλύτερης εναλλακτικής που θα θυσιάσουμε επιλέγοντας να πραγματοποιήσουμε αυτή και όχι την εναλλακτική δραστηριότητα.¹

Το **κόστος ευκαιρίας** μιας δραστηριότητας είναι η αξία της καλύτερης εναλλακτικής λύσης που θα πρέπει να θυσιάσει.

1. Ορισμένοι οικονομολόγοι ορίζουν το κόστος ευκαιρίας ως το συνολικό κόστος μιας δραστηριότητας, περιλαμβάνοντας με τον τρόπο αυτό τα φανερά κόστη στον ορισμό του κόστους ευκαιρίας. Εδώ διαχωρί-

Επομένως, το κόστος κάθε δραστηριότητας γενικά αποτελείται από δύο συστατικά. Ένα ορθολογικό άτομο πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τόσο το άμεσο κόστος όσο και το κόστος ευκαιρίας όταν παίρνει κάποια απόφαση.

Όπως και με το όφελος, διαφορετικά άτομα μπορεί να έχουν διαφορετικό κόστος ευκαιρίας για την ίδια δραστηριότητα, απλώς επειδή αξιολογούν διαφορετικά την καλύτερη εναλλακτική περίπτωση.

Η έννοια του κόστους ευκαιρίας είναι από τις πιο σημαντικές στην οικονομική ανάλυση. Αποτελεί τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ της σπανιότητας και των επιλογών. Αντιμετωπίζοντας τη σπανιότητα, πρέπει να επιλέξουμε μεταξύ εναλλακτικών δραστηριοτήτων. Αν αποφασίσουμε να κάνουμε τη δραστηριότητα Α, τότε θα ξοδέψουμε σε αυτή πόρους που θα μπορούσαμε να τους ξοδέψουμε σε μια εναλλακτική δραστηριότητα Β. Έτσι, επιλέγοντας τη μια δραστηριότητα, θυσιάζουμε την άλλη. Κάνοντας επιλογές, πρέπει να συνυπολογίσουμε και τις ευκαιρίες που θυσιάζουμε.

ΕΝΝΟΙΑ 1.1

ΚΟΣΤΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ: ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Για να γίνει κατανοητός ο κρίσιμος ρόλος που παίζουν τα κόστη ευκαιρίας στον τρόπο που αποφασίζουν τα άτομα, ας δούμε ένα απλό παράδειγμα.

Υποθέστε ότι θέλετε να περάσετε μια μέρα στην παραλία με τους φίλους σας. Έστω ότι υπολογίζετε το κόστος της ημέρας στην παραλία (μεταφορικά, φαγητό, ποτό κ.λπ.) σε £30. Υποθέστε ακόμα ότι απολαμβάνετε την ημέρα στην παραλία με τους φίλους τόσο, ώστε θα ήσασταν πρόθυμοι να πληρώσετε £60 για να συμμετέχετε. Αυτό είναι το μέγιστο ποσό που θα διαθέτατε για αυτή τη δραστηριότητα και αντιπροσωπεύει το όφελός σας σε χρηματικούς όρους. Με αυτά τα δεδομένα, θα πρέπει να πάτε στην παραλία με τους φίλους σας; Εκ πρώτης όψεως, η απάντηση είναι καταφατική. Το όφελος είναι μεγαλύτερο από το κόστος. Όμως το κόστος της ημέρας στην παραλία δεν είναι μόνο £30. Πηγαίνοντας στην παραλία, χάνετε την ευκαιρία να κάνετε κάτι άλλο. Υποθέστε ότι η καλύτερη εναλλακτική αντί να περάσετε την ημέρα στην παραλία είναι να εργαστείτε στο κατάστημα που λειτουργεί στο πανεπιστήμιό σας. Το ημερομίσθιο που προσφέρουν στο κατάστημα αυτό είναι £70, και αντιπροσωπεύει το χρηματικό όφελος μίας ημέρας εργασίας στο κατάστημα. Ας υποθέσουμε ακόμα ότι σας αρέσει η εργασία στο κατάστημα και είστε πρόθυμοι να την κάνετε εφόσον η αμοιβή είναι τουλάχιστον £30. Αν η αμοιβή είναι μικρότερη από £30, απλώς δεν θα θέλατε να εργαστείτε εκεί. Ποιο είναι το όφελος για εσάς μίας ημέρας εργασίας στο κατάστημα; Η απάντηση είναι απλά £70 μείον £30, δηλαδή £40.

Μπροστά στην επιλογή να πάτε παραλία με τους φίλους ή να εργαστείτε στο κατάστημα, πρέπει να λάβετε υπόψη ότι επιλέγοντας το ένα θυσιάζετε το άλλο. Επομένως, το

ζούμε το κόστος ευκαιρίας από τα φανερά κόστη, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι το κόστος κάθε δραστηριότητας περιλαμβάνει τόσο τα φανερά όσο και τα έμμεσα κόστη.

► κόστος της ημέρας στην παραλία δεν είναι μόνο το άμεσο έξοδο των £30. Εμπεριέχει και το έμμεσο κόστος που προκύπτει από την αξία της καλύτερης εναλλακτικής επιλογής που θυσιάζεται για να πραγματοποιηθεί η βόλτα στην παραλία. Στο παράδειγμά μας, η αξία της καλύτερης εναλλακτικής επιλογής είναι £40. Αυτό ακριβώς είναι το κόστος ευκαιρίας μίας ημέρας στην παραλία. Παίρνοντας υπόψη και αυτό το κόστος, το συνολικό κόστος της ημέρας στην παραλία με τους φίλους είναι το άμεσο κόστος (έξοδο) των £30 συν το κόστος ευκαιρίας £40, σύνολο £70. Παραπάνω αναφέραμε ότι το όφελος της ημέρας στην παραλία με τους φίλους είναι £60, δηλαδή χαμηλότερο από το συνολικό κόστος που υπολογίσαμε, άρα ως ορθολογικό άτομο δεν θα επιλέξετε να πάτε παραλία άλλα θα προτιμήσετε να εργαστείτε στο κατάστημα.

Παρόλο που το παράδειγμα αυτό φαίνεται απλοϊκό, η βασική αρχή στην οποία στηρίζεται έχει γενικότερη σημασία και εφαρμογή. Κάθε άτομο, επιχείρηση, κυβέρνηση και γενικά κάθε κοινωνία, όταν λαμβάνουν αποφάσεις, πρέπει να συγκρίνουν τα οφέλη και τα κόστη που συνδέονται με κάθε επιλογή. Εάν τα κόστη ευκαιρίας δεν ληφθούν υπόψη κατά τη διαδικασία αυτή, οι επιλογές δεν θα είναι σωστές.

Μπορεί τώρα να σκεφτείτε ότι η περιγραφή των οικονομολόγων για τον τρόπο που επιλέγουν τα άτομα δεν είναι και πολύ ρεαλιστική. Το πιθανότερο είναι να μην κάνετε αναλυτικούς υπολογισμούς για τα κόστη ευκαιρίας όταν κάνετε τις επιλογές σας. Γενικά, δεν αναρωτιέστε κάθε φορά πόσο θα ήσασταν διατεθειμένοι να πληρώσετε για να κάνετε κάτι. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και αν τα άτομα δεν κάνουν αναλυτικούς υπολογισμούς για τα κόστη και τα οφέλη κάθε φορά που αποφασίζουν για κάτι, σε πολλές περιπτώσεις καταλήγουν να συμπεριφέρονται σαν να είχαν κάνει ακριβώς αυτό. Συνεπώς, ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τις επιλογές των ατόμων μπορεί να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε πολλά γεγονότα σχετικά με την οικονομική τους συμπεριφορά.

Επιλογές και κίνητρα

Έχουμε δει ότι τα ορθολογικά άτομα συγκρίνουν τα οφέλη και τα κόστη (συμπεριλαμβανομένου του κόστους ευκαιρίας) κατά τη λήψη των αποφάσεών τους. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της οικονομικής ανάλυσης είναι η παρατήρηση ότι, κάνοντας τις επιλογές τους, τα άτομα ανταποκρίνονται σε *κίνητρα*. Τα κίνητρα είναι ανταμοιβές ή επιβαρύνσεις (ή αντικίνητρα) που επηρεάζουν τις επιλογές των ατόμων. Τα κίνητρα μπορεί να είναι χρηματικής ή άλλης μορφής και μπορεί να επηρεάζουν είτε τα οφέλη είτε τα κόστη μιας απόφασης. Παραδείγματος χάριν, η επιβολή ενός υψηλού φόρου στα τσιγάρα λειτουργεί ως κίνητρο ώστε οι καπνιστές να καπνίζουν λιγότερο. Σε αυτό το παράδειγμα, ο φόρος στα τσιγάρα επηρεάζει το κόστος του καπνίσματος και επομένως την επιλογή κάποιου να καπνίσει ή όχι. Πρόσφατα, η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ) αύξησε τα διδάκτρα για ένα βασικό πανεπιστημιακό πτυχίο από £3.000 σε £9.000. Αυτή η αύξηση μπορεί να επηρεάσει τα κίνητρα των ατόμων που αποφασίζουν να γραφτούν στα πανεπιστήμια στο ΗΒ.

Τα κίνητρα είναι σημαντικά ώστε να καταλάβουμε πώς λειτουργούν οι αγορές. Οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών δημιουργούν κίνητρα που επηρεάζουν τις αποφάσεις των ατόμων και των επιχειρήσεων. Όταν η τιμή του βοδινού αυξάνεται, οι αγοραστές έχουν κίνητρο να αγοράσουν μικρότερη ποσότητα βοδινού και ίσως να στραφούν σε κάποιο φτηνότερο κρέας, όπως κοτόπουλο ή χοιρινό. Από την άλλη πλευρά, οι παραγωγοί βοδινού κρέατος έχουν κίνητρο να παράγουν περισσότερο εφόσον η τιμή του προϊόντος τους ανέβηκε.

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ 1.1

ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Οι κοινωνίες πρέπει να προσδιορίζουν τι χρειάζεται να παραχθεί. Αυτή είναι μία από τις τρεις βασικές επιλογές που αντιμετωπίζουν. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τι έχει παραχθεί από διαφορετικές οικονομίες το 2010.

Στις αναπτυγμένες χώρες, η γεωργία αποτελεί περίπου το 1% του εθνικού προϊόντος και η βιομηχανία λιγότερο από το 25%. Το υπόλοιπο αποτελείται από υπηρεσίες, οι οποίες περιλαμβάνουν τις τράπεζες, τις μεταφορές, την ψυχαγωγία, τα μέσα επικοινωνίας, τον τουρισμό και τις δημόσιες υπηρεσίες (άμυνα, αστυνόμευση, εκπαίδευση, υγεία). Σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία, ο αγροτικός τομέας αποτελεί ακόμα υψηλότερο ποσοστό του ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν), ενώ οι υπηρεσίες δεν έχουν ακόμα αναπτυχθεί πλήρως. Παντού, οι υπηρεσίες είναι το ταχύτερα αναπτυσσόμενο μέρος του προϊόντος και των εξαγωγών. Η επιτυχημένη εξαγωγή τραπεζικών υπηρεσιών, μόδας και ψυχαγωγίας κάνουν το ΗΒ τον δεύτερο μεγαλύτερο εξαγωγέα υπηρεσιών στον κόσμο.

Στις αναπτυγμένες χώρες, οι υπηρεσίες αποτελούν εδώ και χρόνια το μεγαλύτερο τμήμα του εθνικού τους προϊόντος. Μέχρι πρόσφατα όμως, το μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς εμπορίου αφορούσε αγαθά και όχι υπηρεσίες. Το ίντερνετ το έχει αλλάξει αυτό. Οι λογιστικές υπηρεσίες μπορούν πλέον να προσφέρονται στο ΗΒ από την Ινδία και οι συμβουλές των ινδών λογιστών μπορούν να φτάσουν με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στο ΗΒ εξίσου γρήγορα με αυτές των βρετανών συναδέλφων τους.

Ποσοστό % του εθνικού προϊόντος

	ΗΒ	ΗΠΑ	Γαλλία	Κίνα	Ινδία
Γεωργία	1	1	2	10	19
Βιομηχανία	22	20	19	46	26
Υπηρεσίες	77	79	79	44	55

Πηγή: World Bank, *World Development Indicators*, 2012.

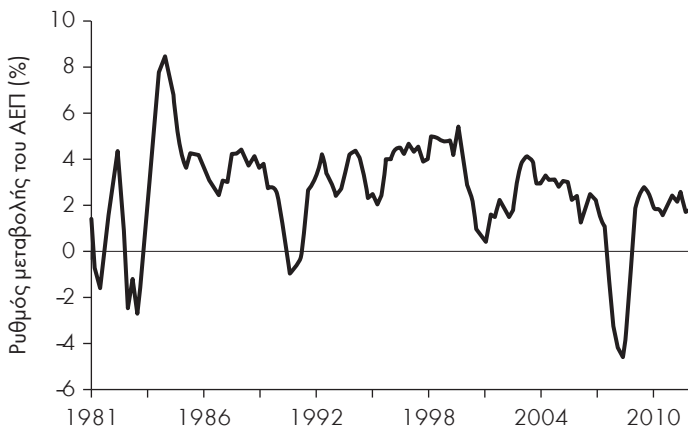
1.2 Τα οικονομικά ζητήματα

Η προσπάθεια κατανόησης της οικονομικής θεωρίας με τη βοήθεια ορισμών μοιάζει σαν να προσπαθεί κάποιος να μάθει να κολυμπά από ένα φυλλάδιο οδηγιών για κολύμβηση. Η ουσιαστική θεωρητική ανάλυση βγάζει νόημα μόνο έπειτα από κάποια πρακτική εξάσκηση. Στην ενότητα αυτή εξετάζουμε δύο παραδείγματα σχετικά με το πώς η κοινωνία κατανέμει τους περιορισμένους διαθέσιμους πόρους της μεταξύ ανταγωνιστικών χρήσεων. Θα δούμε και στα δύο παραδείγματα τη σημασία που έχουν τα ερωτήματα για το τι, πώς και για ποιον παράγει η κοινωνία.

Η χρηματοοικονομική κρίση του 2007

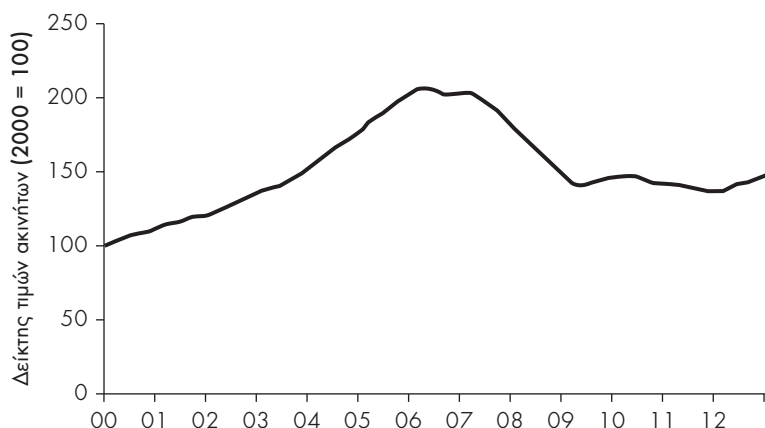
Η κρίση που ξεκίνησε στις ΗΠΑ το 2007 θεωρείται πλέον ότι είναι η χειρότερη οικονομική κρίση έπειτα από τη Μεγάλη Οικονομική Ύφεση του 1929. Εξαιτίας της κρίσης, πολλές οικονομίες μπήκαν σε ύφεση. Ύφεση αποκαλείται μια χρονική περίοδος (τουλάχιστον δυο συνεχόμενα τρίμηνα) κατά την οποία η συνολική ποσότητα των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια οικονομία (το ΑΕΠ) μειώνεται. Οι υφέσεις δεν είναι κάτι ασυνήθιστο. Στην πραγματικότητα, οι οικονομίες περνούν κατά καιρούς περιόδους ύφεσης που ακολουθούνται από περιόδους ανόδου της οικονομικής δραστηριότητας.

Το Σχήμα 1.1 δείχνει το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ των ΗΠΑ από το 1980 μέχρι το 2012. Δείχνει ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων 22 ετών υπήρξαν αρκετές περιοδοί κατά τις οποίες η οικονομία των ΗΠΑ είχε αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης της παραγωγής της, καμία όμως δεν είχε την ένταση αυτής που ξεκίνησε το 2007.

Σχήμα 1.1 Ο ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ των ΗΠΑ: τριμηνιαία στοιχεία

Πηγή: Federal Reserve Bank of St. Louis.

Σχήμα 1.2 Ο δείκτης τιμών ακινήτων των ΗΠΑ: μηνιαία στοιχεία

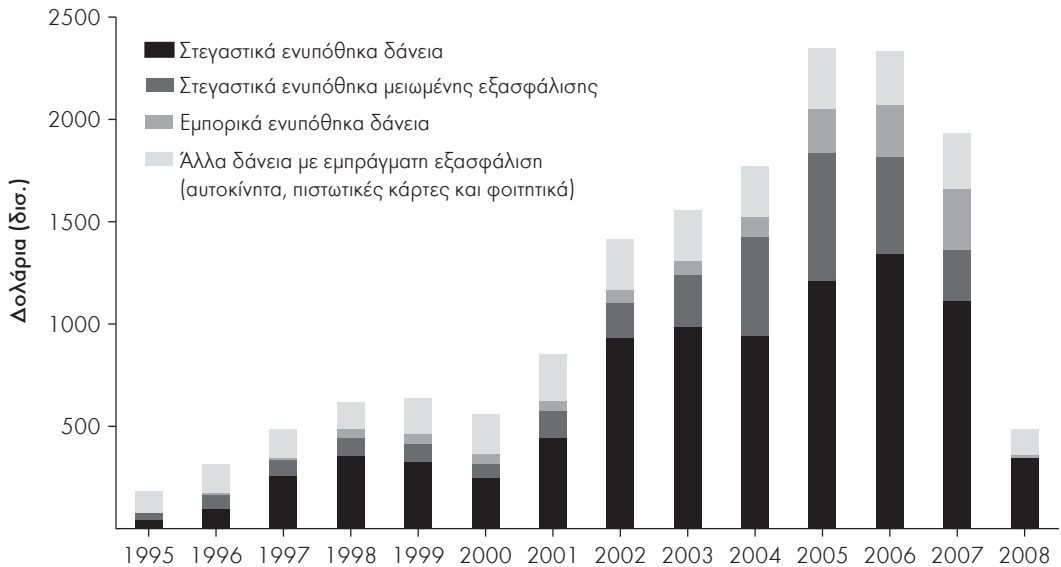
Το πρόβλημα άρχισε με τη χρηματοοικονομική κρίση στην αγορά των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων μειωμένης εξασφάλισης των ΗΠΑ. Τα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια μειωμένης εξασφάλισης είναι στεγαστικά δάνεια τα οποία δίνονται σε άτομα που θέλουν να αγοράσουν ένα σπίτι αλλά έχουν χαμηλή πιστοληπτική ικανότητα και αυξημένη πιθανότητα να μην μπορέσουν να αποπληρώσουν το δανειό τους.

Γιατί κανείς να δανείσει σε άτομα με αυξημένο πιστωτικό κίνδυνο; Η εξήγηση είναι οι συνεχώς αυξανόμενες τιμές των ακινήτων πριν από το 2007, όπως δείχνει το Σχήμα 1.2. Η συνεχής αύξηση των τιμών των σπιτιών μείωνε τον κίνδυνο ζημιάς για τις τράπεζες και ενίσχυε το κίνητρο να δανείζουν ακόμα και σε πελάτες υψηλού ρίσκου. Σε περίπτωση αδυναμίας των πελατών αυτών να αποπληρώσουν το δανειό τους, η τράπεζα μπορούσε να πάρει πίσω το σπίτι και να το πουλήσει σε υψηλότερη τιμή από την αρχική, καλύπτοντας το δάνειο και τους τόκους. Για να αυξήσουν ακόμα περισσότερο την κερδοφορία αυτών των δανείων, οι στεγαστικές τράπεζες άρχισαν να τα ομαδοποιούν, να τα μετατρέπουν σε ομολογίες και να πουλάνε στη συνέχεια τις ομολογίες αυτές σε άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Με αυτή τη διαδικασία, οι στεγαστικές τράπεζες ουσιαστικά δανείζονταν από άλλους για να χορηγούν αυτού του τύπου τα δάνεια.

Την περίοδο αυτή, τα επιτόκια των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ ήταν σχετικά χαμηλά, δίνοντας το κίνητρο στους ανθρώπους που δεν είχαν σπίτι να δανειστούν και να προχωρήσουν σε αγορά κατοικίας.

Η αγορά των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης είναι σχετικά μικρή, αποτελώντας περίπου το 10% της συνολικής αγοράς. Πώς είναι δυνατόν μια τόσο μικρή αγορά να προκαλέσει τόσο έντονες συνέπειες; Από το 2002 και μετά, οι εκδόσεις των ομολογιών που προαναφέρθηκαν αυξήθηκαν σημαντικά, όπως φαίνεται και στο Σχήμα 1.3.

Το πρόβλημα εμφανίστηκε όταν όλο και περισσότεροι κάτοχοι ενυπόθηκων στε-

Σχήμα 1.3 Εκδόσεις ομολογιών με εξασφάλιση ενυπόθηκων δανείων σε παγκόσμιο επίπεδο

Πηγή: Bank of England, 2010.

γαστικών δανείων μειωμένης εξασφάλισης σταμάτησαν να αποπληρώνουν τα δανεία τους και οι δανειστές πήραν πίσω τα σπίτια, προσπαθώντας να τα πουλήσουν άμεσα. Το κύμα των πλειστηριασμών είχε δραματικές επιπτώσεις στις τιμές των σπιτιών. Ο αριθμός των σπιτιών προς πώληση στην αγορά ακινήτων αυξήθηκε, οπότε η τάση για άνοδο των τιμών των ακινήτων (στην οποία βασίστηκε όλη αυτή η φούσκα) αντιστράφηκε.

Η μείωση των τιμών των ακινήτων μείωσε και την αξία των ομολογιών που είχαν δημιουργηθεί από τα συγκεκριμένα δάνεια. Οι επενδυτές που είχαν αυτές τις ομολογίες στην κατοχή τους άρχισαν να καταγράφουν σημαντικές ζημιές. Προς το τέλος του 2007, πολλές διεθνείς τράπεζες που είχαν επενδύσει σε τέτοιους ομολογιακούς τίτλους ανακοίνωσαν ζημιές ύψους \$60 δισ. Οι ομολογίες αυτές άρχισαν να χαρακτηρίζονται «ομολογίες-σκουπίδια» (junk bonds) ή «τοξικές ομολογίες».

Η χρηματοοικονομική κρίση ξεκίνησε όπως είδαμε από τις ΗΠΑ. Εντούτοις, εξαιτίας των διασυνδέσεων των χρηματοπιστωτικών οργανισμών πολλών χωρών, πολύ γρήγορα εξαπλώθηκε διεθνώς. Οι κυβερνήσεις διαφόρων χωρών θέσπισαν προγράμματα διάσωσης του τραπεζικού τους τομέα με στόχο να αποφύγουν τις χρεοκοπίες τραπεζών που θεωρούνταν πολύ μεγάλες για να χρεοκοπήσουν.

Οι ζημιές του τραπεζικού και του χρηματοοικονομικού κλάδου γενικότερα οδήγησαν σε περιορισμό των διαθέσιμων πιστώσεων στις οικονομίες (credit crunch). Οι τρά-

πεζες έγιναν πολύ φειδωλές στη χορήγηση δανείων στους πελάτες τους καθώς και στις διατραπεζικές τους σχέσεις. Οι πιστώσεις (δάνεια) έγιναν ένας σπάνιος οικονομικός πόρος. Ο περιορισμός των πιστώσεων επηρέασε την οικονομική δραστηριότητα σε όλους τους κλάδους πολλών οικονομιών, και έτσι η κρίση επιδεινώθηκε.

Πολλές επιχειρήσεις βασίζονται στον τραπεζικό δανεισμό για να πραγματοποιήσουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα. Η έλλειψη πιστώσεων είχε ως συνέπεια τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων αυτών. Κάποιες οδηγήθηκαν σε κλείσιμο, άλλες μείωσαν το προσωπικό τους απολύοντας εργαζομένους. Η ανεργία άρχισε να αυξάνεται, ενώ η εμπιστοσύνη των καταναλωτών άρχισε να μειώνεται. Οι άνθρωποι άρχισαν να ξοδεύουν λιγότερο και να αποταμιεύουν περισσότερο για να αντιμετωπίσουν την αβεβαιότητα.

Σε πολλές οικονομίες, η ύφεση ξεκίνησε στα τέλη του 2007 / αρχές του 2008. Τα πρώτα σημάδια ελαφράς ανάκαμψης εμφανίστηκαν το 2009, παρ' όλα αυτά πέντε χρόνια μετά οι περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες δεν είχαν συνέλθει εντελώς.

Η χρηματοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει τον τρόπο που οι κοινωνίες απαντούν στις ερωτήσεις τι πρέπει να παραχθεί, πώς και για ποιον. Η παραγωγή μειώθηκε λόγω της ύφεσης. Κάποιο κλάδο επηρεάστηκαν περισσότερο απ' ό,τι άλλοι. Ο κατασκευαστικός κλάδος υπέστη μεγάλες ζημιές ως αποτέλεσμα της πτώσης των τιμών των ακινήτων και ο αριθμός των νέων κατασκευών μειώθηκε αισθητά κατά τα χρόνια της κρίσης. Τα ακριβά προϊόντα και τα είδη πολυτελείας επίσης σημείωσαν πτώση. Η ζήτηση για αυτοκίνητα έπεσε, και σε κάποιες χώρες οι κυβερνήσεις παρενέβησαν παρέχοντας κίνητρα για την αγορά νέων αυτοκινήτων, ώστε να μην καταρρεύσουν οι αυτοκινητοβιομηχανίες τους. Πάντως, η επένδυση σε έρευνα και ανάπτυξη καθώς και σε νέο λογισμικό αυξήθηκε.

Αναφορικά με το πώς παράγονται τα αγαθά, η κρίση προκάλεσε μια ανακατανομή των παραγωγικών συντελεστών. Αυτή η αναδιάρθρωση επηρέασε δραματικά κυρίως την εργασία. Η μείωση της οικονομικής δραστηριότητας συνεπάγεται μείωση της απασχόλησης. Η αγορά εργασίας συρρικνώνεται και πολλοί άνθρωποι μένουν άνεργοι. Επιπλέον, η εύρεση εργασίας γίνεται δυσκολότερη, οπότε και η διάρκεια της ανεργίας παρατείνεται.

Τέλος, η ερώτηση «για ποιον». Ως αποτέλεσμα της κρίσης, ο τραπεζικός και ο χρηματοοικονομικός κλάδος κατέγραψαν μεγάλες ζημιές. Το ίδιο συνέβη και σε πολλούς επενδυτές λόγω της πτώσης των τιμών των μετοχών σε πολλές αγορές. Η κρίση χτύπησε περισσότερο τις μεσαίες και χαμηλές εισοδηματικές τάξεις παρά τους πολύ πλούσιους. Η πτώση στις τιμές των ακινήτων ήταν ευνοϊκή για τους νέους αγοραστές κατοικιών. Επίσης, τα εκπτωτικά πολυκαταστήματα είδαν τις πωλήσεις τους να αυξάνονται.

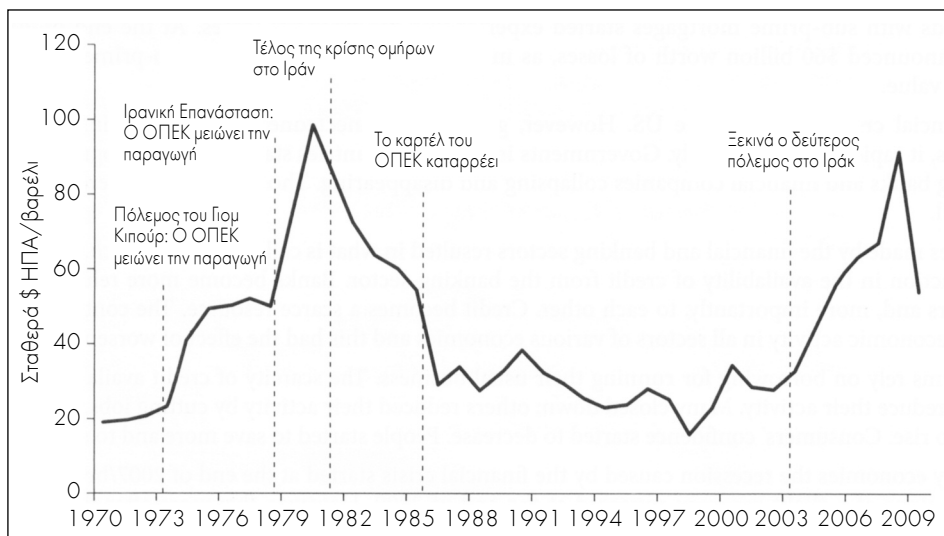
ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ 1.2

ΟΙ ΑΝΑΤΑΡΑΞΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΙ Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ

Το πετρέλαιο χρησιμοποιείται για τη θέρμανση, τις μεταφορές και τη λειτουργία των μηχανών, αποτελεί δε βασική εισροή για την παραγωγή πετροχημικών και πολλών προϊόντων που χρησιμοποιούνται από τα νοικοκυριά, όπως τα πλαστικά σκεύη και τα ρούχα από πολυεστέρα. Τι μπορεί να συμβεί αν η συνεχιζόμενη αβεβαιότητα στη Μέση Ανατολή ή ο κίνδυνος της κλιματικής αλλαγής οδηγήσουν την τιμή του πετρελαίου στα ύψη; Ένα σύντομο μάθημα ιστορίας μπορεί να φανεί χρήσιμο για να αναλύσουμε στη συνέχεια τις πιθανές επιπτώσεις.

Μέχρι το 1973, η χρήση του πετρελαίου παρουσίαζε σταθερή αύξηση. Το πετρέλαιο ήταν φθινό και άφθονο. Ο ΟΠΕΚ (Οργανισμός Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών – www.opec.org) οργάνωσε το 1973 μια μείωση της παραγωγής από τα μέλη του, κάνοντας το πετρέλαιο τόσο σπάνιο, που η τιμή του τριπλασιάστηκε. Οι χρήστες δεν μπορούσαν να βρουν γρήγορα κάποιο υποκατάστατο για το πετρέλαιο. Έτσι, η μετατροπή του πετρελαίου σε σπάνιο αγαθό ήταν πολύ προσοδοφόρα για τα μέλη του ΟΠΕΚ.

Στο παρακάτω σχήμα παρουσιάζεται η πραγματική τιμή του πετρελαίου (προσαρμοσμένη στον πληθωρισμό) σε δολάρια ΗΠΑ από το 1970 μέχρι το 2009. Η τιμή τριπλασιάστηκε μεταξύ 1973 και 1977, διπλασιάστηκε μεταξύ 1979 και 1980 και μετά άρχισε να πέφτει σταθερά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1990. Οι αγορές βρήκαν τρόπους για να ξεπεράσουν την έλλειψη πετρελαίου που είχε δημιουργήσει ο ΟΠΕΚ. Οι υψηλές τιμές του πετρελαίου δεν κράτησαν για πάντα. Με τον καιρό, η υψηλότερη τιμή ώθησε τους καταναλωτές να χρησιμοποιούν λιγότερο πετρέλαιο και τους παραγωγούς που δεν ανήκαν στον ΟΠΕΚ να πουλήσουν μεγαλύτερες ποσότητες. Οι αντιδράσεις αυτές που προκαλούνται από τις μεταβολές των τιμών είναι μέρος της διαδικασίας με την οποία οι περισσότερες δυτικές κοινωνίες προσδιορίζουν τι, πώς και για ποιον θα παράγουν.

Ας εξετάσουμε πρώτα πώς παράγονται τα αγαθά και οι υπηρεσίες. Όταν η τιμή του πετρελαίου εκτινάσσεται, κάθε επιχείρηση προσπαθεί να μειώσει τη χρήση προϊόντων που έχουν ως βάση το πετρέλαιο. Οι χημικές βιομηχανίες αναπτύσσουν τεχνητά υποκατάστατα του πετρελαίου για να τα χρησιμοποιήσουν ως εισροές. Οι αεροπορικές εταιρείες αναζητούν αεροσκάφη που εξοικονομούν καύσιμα, ενώ ο ηλεκτρισμός παράγεται χρησιμοποιώντας περισσότερες ανεμογεννήτριες και ηλιακούς συλλέκτες. Οι υψηλότερες τιμές πετρελαίου ωθούν την οικονομία στη χρήση μεθόδων παραγωγής που εξαρτώνται λιγότερο από το πετρέλαιο.

Πώς επηρεάζει όμως η αύξηση της τιμής του πετρελαίου το τι θα παραχθεί; Τα νοικοκυριά μόνωνουν καλύτερα τα σπίτια τους για να μειώσουν τα έξοδα της κεντρικής θέρμανσης και αγοράζουν μικρότερα αυτοκίνητα. Όσοι κατοικούν μακριά από τον τόπο εργασίας τους μοιράζονται τα αυτοκίνητά τους με τους γείτονές τους ή μετακομίζουν πλησιέστερα στην εργασία τους. Οι υψηλές τιμές δεν περιορίζουν μόνο τη ζήτηση εμπορευμάτων που σχετίζονται με το πετρέλαιο, αλλά και ωθούν τους καταναλωτές να αγοράσουν υποκατάστατα εμπορεύματα. Η υψηλότερη ζήτηση για αυτά ανεβάζει τις τιμές τους και τονώνει την παραγωγή τους. Οι κατασκευαστές αυτοκινήτων παράγουν μικρότερα αυτοκίνητα, οι αρχιτέκτονες στρέφονται στην ηλιακή ενέργεια και τα ερευνητικά εργαστήρια αναπτύσσουν εναλλακτικές μεθόδους παραγωγής χημικών.

Η απάντηση στο ερώτημα για ποιον θα παράγει η κοινωνία είναι ξεκάθαρη. Τα έσοδα του ΟΠΕΚ από τις πωλήσεις πετρελαίου αυξήθηκαν σημαντικά. Μεγάλο μέρος της αύξησης των εσόδων αυτών δαπανήθηκε για αγορές προϊόντων που παρήγαγαν οι βιομηχανικές χώρες της Δύσης. Αντιθέτως, οι χώρες που εισήγαγαν πετρέλαιο υποχρεώθηκαν να θυσιάσουν μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους για να χρηματοδοτήσουν τις εισαγωγές πετρελαίου. Συνολικά, και σε όρους φυσικών αγαθών, η αύξηση της τιμής του πετρελαίου οδήγησε σε αύξηση της αγοραστικής δύναμης των χωρών του ΟΠΕΚ και σε αντίστοιχη μείωση της αγοραστικής δύναμης των χωρών που εισάγουν πετρέλαιο, όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία. Η παγκόσμια οικονομία παρήγε περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες για τις χώρες του ΟΠΕΚ και λιγότερα για τη Γερμανία και την Ιαπωνία.

Μετά το 1982, η δύναμη του ΟΠΕΚ μειώθηκε καθώς διατέθηκαν άλλες ποσότητες πετρελαίου και οι χρήστες ανέπτυξαν επαρκή υποκατάστατα. Ωστόσο, ο ΟΠΕΚ άλλαξε και πάλι στάση το 1999, μείωσε την προσφορά, αύξησε τις τιμές του πετρελαίου και προκάλεσε άλλη μια πετρελαϊκή κρίση το 2000.

Το παράδειγμα των πετρελαϊκών κρίσεων δείχνει πώς η κοινωνία κατανέμει περιορισμένους πόρους παραγωγής μεταξύ ανταγωνιστικών χρήσεων. Η υψηλότερη τιμή του πετρελαίου αντανάκλασε τη μεγαλύτερη σπανιότητά του, όταν ο ΟΠΕΚ μείωσε τα επίπεδα παραγωγής. Μετά το 1999, οι αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου οφείλονται εν μέρει και στην αύξηση της συνολικής ζήτησης για ενέργεια από αναπτυσσόμενες οικονομίες, ιδιαίτερα από την Κίνα και την Ινδία.

Οι αναταράξεις της τιμής του πετρελαίου δείχνουν πώς οι κοινωνίες κατανέμουν σπάνιους πόρους μεταξύ εναλλακτικών χρήσεων. Η αυξημένη τιμή του πετρελαίου αντανάκλα τη μεγαλύτερη σπανιότητά του όταν ο ΟΠΕΚ μείωσε τα επίπεδα της παραγωγής πετρελαίου.

Πηγή: Προσαρμοσμένο από άρθρο του *Economist*, 21 Ιουλίου 2007.